

*groen geel bruin
mannetjes...*

Leraren worden steeds vaker geconfronteerd met meertaligheid en multiculturaliteit in hun lespraktijk. Ze staan voor de uitdaging met verschillen om te gaan en moeten ervoor zorgen dat alle kinderen, ongeacht hun taalachtergrond zich prettig voelen in de klas. Een manier om daar een basis voor te leggen is talensensibilisering. Talensensibilisering is een manier om leerlingen en leraren op positieve wijze in contact te brengen met taaldiversiteit. Bij talensensibilisering is het niet de bedoeling dat leerlingen een specifieke taal leren, maar wel een open attitude ontwikkelen ten aanzien van talen en culturen. Het gaat letterlijk om het sensibel, gevoelig maken voor verschillende talen of voor taal in het algemeen. In dit tweeluik wordt op deze manier van omgaan met meertaligheid in de klas ingegaan. Carolien Frijns zal in het eerste deel de kansen (en valkuilen) van talensensibilisering toelichten. In het tweede deel nemen we een kijkje in de praktijk, op een dorpsschool in Drenthe.

ont-armen of omarmen?

Over onze omgang met (meer) taal op school

TJuf, ik kan ook Turks praten! Ik kan een brood zeggen. Moet ik dat zeggen?" De vijfjarige Erkan – die we uit respect voor zijn privacy een fictieve naam geven – kijkt me vol verwachting aan. "Ja, zeg eens", antwoord ik. Hij gaat enthousiast verder: "Ek-mek! Dat lijkt op picknick!"

Erkan is één van de Turkse kinderen die ik dit schooljaar volg in het kader van mijn promotieonderzoek naar tweedetaalverwerving bij kleuters. Ongepland, zonder erop uit te zijn en zonder dat Erkan het als een les ervaart, praten we over taal. Spontaan ruimte maken voor de talige achtergrond van kinderen is een manier om aan talensensibilisering te doen.

Waarom talensensibiliserend lesgeven?

Op school voert het Nederlands de boven-toon. Op heel wat scholen gebeurt dat in de vorm van een *Dutch only*-beleid waarbij we van kinderen verlangen dat ze, bij het betreden van de school, hun meertalige identiteit aan de poort laten staan en vervolgens uitsluitend Nederlands praten. Dat doen we met de beste bedoelingen, namelijk om ervoor te zorgen dat ze snel en goed Nederlands leren. Maar werkt dat wel? In een *Dutch only*-beleid gaan we voorbij aan wie onze kinderen zijn. Daardoor kan het taalverwervingsmechanisme ongewild vastlopen. Professor Koen Jaspaert (KU Leuven) zegt daarover: "Door te eisen dat

iemand zijn anders zijn opgeeft, verhinderen we net dat hij zich het Nederlands eigen maakt." (*De Standaard*, 05/09/2013)

Meertalige kinderen geven zelf ook aan dat zij méér zijn dan absorbeerders van het Nederlands. In het kader van een pilotstudie vroeg ik meertalige kleuters om *taalman-netjes* te kleuren. De kleuters kregen een eenvoudige kleurplaat van een lichaams-silhouet. In dat silhouet gaven ze de talen die ze spreken een plaats: in het hart, het hoofd, de buik ..? Elke taal kreeg een andere kleur. Op de foto op pagina 4 zie je het taalsilhouet van een vijfjarig meisje uit Antwerpen. In haar silhouet staat geel voor Nederlands, bruin voor Arabisch en groen

voor Tamazight (Berbers). Toen ik haar vroeg om uit te leggen waar Tamazight precies zit, antwoordde ze: "Hiere en hiere, hiere, hiere en hiere. Overal, bij de handen. [...] Tamazight is oooooveral bij mij!"

Vanuit een *Dutch only*-perspectief reduceren we het groengeelbruine mannetje tot we twee voeten overhouden, of gummen we het hele lichaam uit (want Tamazight zit overal). Maar er is ook een andere weg. De weg waarbij we ons in eerste instantie niet op taal richten maar op het uitbouwen van sociale relaties. School is dan een plaats waar kinderen zich met elkaar verbonden mogen voelen, waar ruimte is voor hun volledige identiteit en waar de nadruk ligt op samen dingen doen. Bij die weg hoort een flexibele houding ten opzichte van alle talen. Of het nu Standaardnederlands, Drents of Turks is. Vanuit een doorleefd talensensibiliserend perspectief ont-armen we het groengeelbruine mannetje dus niet maar *omarmen* we het. We omarmen het kind met alles wat het heeft, en gebruiken het als een bron voor ons onderwijs.

Werkt het wel?

Uit een internationale literatuurstudie blijkt dat talensensibilisering positieve effecten heeft op attitude ten opzichte van taaldiversiteit, kennis over talen en welbevinden op school. Dat laatste blijkt ook uit het Vlaamse project *Thuis taal in onderwijs*: meertalige kinderen voelen zich in het algemeen beter en meer aanvaard als hun thuistaal een plaats krijgt op school. Een leeraar zei daarover: "Ik vind het heel leuk dat je die kinderen ziet openbloeien, ook de heel stillekes." (Ramaut et al., 2013, p. 101).

Op die manier kan talensensibilisering de motivatie verhogen om nieuwe talen te leren. Het is echter niet zo dat talensensibilisering automatisch voor een hogere taalvaardigheid zorgt. In de uitgevoerde onderzoeken vond men geen verbetering van de taalvaardigheid van kinderen. Taal leren is dan ook geen doel van talensensibilisering.

We moeten echter twee kanttekeningen bij de resultaten plaatsen. Ten eerste: de effecten gelden alleen bij voldoende tijdsinvestering in een veilig klimaat. Als we vandaag een zaadje in een jampotje stoppen, mogen we niet verwachten dat er morgen een boom staat. Oftewel: de effecten van talensensibilisering zien vraagt tijd.

Ten tweede: als talensensibilisering ingebed wordt in een *Dutch only*-beleid én als dat beleid na verloop van tijd niet mee evolueert, dan schiet talensensibilisering zijn doel voorbij. Want: wat betekent een open houding ten opzichte van taaldiversiteit als we die inconsequent aannemen, namelijk alleen tijdens de ingeroosterde 'les' talensensibilisering? Als we dat doen, dan reduceren we talensensibilisering tot een vakje in het lesrooster en omarmen we de groengeelbruine mannetjes slechts tijdelijk om ze op andere momenten, als vanouds, aan de poort te zetten.

Hoe talensensibiliserend lesgeven?

Je kunt vanuit twee invalshoeken talensensibiliserend werken: vanuit talensensibiliseringsmateriaal, dat doorgaans als opstapje wordt gezien, en vanuit kinderen, waarbij je oog hebt voor wat kinderen zelf aandragen, zoals Erkan aan het begin van dit artikel.

Als je vanuit materiaal werkt, dan is het belangrijk om aansluiting te vinden bij de behoefte van kinderen. Materiaal is niet bedoeld als slaafs te volgen recept maar als middel om dichterbij jouw kinderen te komen. Bij de activiteit "Radio Tika", bijvoorbeeld, maken kinderen een meertalige uitzending voor de radio van Tikaland, een land waar het gonst van talen. Om die uitzending te maken, zetten de kinderen hun eigen talige bagage in en ervaren ze dat hun identiteit er op school mag zijn.

Het ligt voor de hand om Radio Tika in een meertalige klas te introduceren. Je 'lesmateriaal' zit dan immers in levenden lijve voor

je. Maar ook in eentalige klassen kun je aan talensensibilisering doen, zoals Sigrid Mulder en Saskia Visser in het volgende artikel getuigen. Hoewel een leerling (of docent) eentalig is, groeit hij op in een meertalige samenleving en kan hij heel wat leren door daar oog voor te hebben. Bovendien zijn sommige eentalige kinderen minder eentalig dan ze lijken. Ze spreken bijvoorbeeld dialect met hun oma, kijken dagelijks Engelstalige series en oefenen op vakantie een woordje Italiaans.

Als je talensensibiliserend wil gaan lesgeven, dan is een activiteit uit bestaand talensensibiliseringsmateriaal een mooie opstap. Op de website www.delathoogvoortalen.be vind je gratis activiteiten. Eenmaal uit de startblokken, dan is het de uitdaging om niet alleen gepland maar ook incidenteel, als de situatie zich voordoet, talensensibiliserend te werken. In dat geval gebruik je geen kant-en-klaarmateriaal, maar speel je spontaan in op wat er in de klas gebeurt.

Durf jij de joker in te zetten?

Het staat buiten kijf: we kunnen kinderen bezwaarlijk meertalige radio laten maken als we zelf negatief tegenover taaldiversiteit staan. Talensensibiliserend lesgeven gaat over het uitdragen van een positieve basishouding, een houding waarbij we

Uit de praktijk:

Talensensibilisering op een Drentse dorpsschool

Werken met talensensibiliseringsmateriaal ligt voor de hand in klassen waarin veel verschillende moedertalen aanwezig zijn. Er wordt met dit materiaal gewerkt aan een positieve houding ten opzichte van elkaars taal en cultuur, alle leerlingen kunnen hun kennis inzetten en samen leren ze veel over hoe talen in elkaar zitten. Maar er zijn ook dorpsscholen met vrijwel homogene klassen, waarin bijna alle kinderen dezelfde taalachtergrond hebben. Heeft talensensibilisering daar ook een rol te vervullen? De Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie van de Rijksuniversiteit Groningen ging op onderzoek in Drenthe.

“Hier kom ik weg”, Drents in Drenthe

Het Drents als streektaal heeft het moeilijk. Minder jongeren spreken Drents, ze zien het belang er niet van in voor hun toekomst. Het Drents heeft ook geen structurele plek in het onderwijs, daarom is het lastig voor leerkrachten om er regelmatig aandacht aan te besteden. Maar er zijn ook lichtpuntjes voor het Drents. De populaire zanger Daniël Lohues heeft de streektaal weer hip gemaakt. Het Huus van de Taol timmert flink aan de weg, o.a. door het onderwijs te voorzien van aantrekkelijke materialen en projecten over de streektaal, zoals het liedjesproject Jamero. Veel van dat materiaal is taalbeschuwend. Het doel is niet om de kinderen Drents te leren, maar om ze bewust te maken van de taal en cultuur die om hen heen aanwezig is. Ze worden bijvoorbeeld geconfronteerd met klankverschillen tussen het Nederlands en Drents en maken kennis met de Drentse cultuur. Daarom lijkt de stap naar talensensibilisering ook niet zo groot. Talensensibilisering zou het Drents in een breder kader kunnen plaatsen, als taal tussen veel talen. En op die manier de houding tegenover de streektaal positief beïnvloeden. We besloten de proef eens op de som te nemen.

Vreemde woorden doorfluisteren

De juf van groep 5B van OBS de Eshoek in Annen is enthousiast over het Drents en probeert dit ook over te brengen op de kinderen. Bijvoorbeeld door met de klas mee te doen aan een koorwedstrijd met een Drents liedje, maar ook door gebruik te maken van de Drentse lesmethode ‘Krummels’. Dat het enthousiasme voor het Drents bij de ene leerling groter is dan bij ander, blijkt tijdens de eerste ontmoeting met de klas. Een aantal leerlingen begint spontaan een paar woordjes Drents te spreken, terwijl een ander zuchtend zijn schouders ophaalt. Het is een mooie aanleiding om met de leerlingen verder te praten over het Drents in hun eigen leven en zo spontaan aan talensensibilisering te doen. Via een vragenlijst voor leerlingen en hun ouders stellen we vast dat meningen over Drents op school verschillen. Er zijn positieve geluiden, maar Nederlands en Engels worden veel belangrijker gevonden. Niet zo vreemd voor ouders, maar opvallend is wel dat ook deze jonge (8/9-jarige) kinderen al op zo’n manier onderscheid maken tussen talen.

Voor een volgend bezoek aan Annen staat een les ‘talensensibilisering’ op het programma. We kiezen voor de les “K-l-a-n-k” uit de lesmap ‘Talen op een kier’. Deze map telt 40 lessen, de onderwerpen zijn inpasbaar in verschillende vakken, bijvoorbeeld bij wereldoriëntatie, muziek, taal en rekenen. De lessen zijn bijna allemaal geschikt voor zowel taalheterogene als taalhomogene groepen en zijn gemakkelijk aan te vullen met voorbeelden uit andere (streek)talens. De les bestaat uit vier elementen: het doorfluisteren van een niet-Nederlands woord, het nadenken over moeilijke klanken uit een andere taal, het luisteren naar een

meertaligheid als een joker zien en die joker durven in te zetten in de klas. Op die manier laten we de groengeelbruine mannetjes niet aan de schoolpoort staan, maar zien we ze schitteren in de klas. We zijn niet het meest bekommerd om het handboek maar maken ruimte voor wat kinderen bezighoudt. En als bonus leren we iets van hen. Want, hoe heet dat ook alweer, *brood* in het Turks?

Carolien Frijns is onderzoeker bij het Centrum voor Taal en Onderwijs (CTO, KU Leuven). Het CTO werkt samen met het Steunpunt voor Diversiteit & Leren (UGent) aan projecten over talensensibilisering.

Duitse, Arabische en Engelse zin en hierop reflecteren en tot slot het voelen waar klanken in de mond gevormd worden.

Na de klassikale uitleg van het doorfluisterspel, krijgt elk groepje een aantal papiertjes met woorden in het Italiaans, Roemeens, Engels en Frans. Er wordt druk gefluisterd en verhaspeld. De interesse in de 'vreemde woorden' is fascinerend om te zien. Dat uit zich ook door de vaak gestelde vraag: "Juf, juf, mogen we straks de briefjes met de woorden mee naar huis nemen?". Het onderling reflecteren op de vraag 'waarom heb je een woord anders gehoord' blijkt lastig. Maar tijdens de klassikale bespreking blijkt duidelijk dat de leerlingen inzien dat vreemde klanken een woord moeilijker verstaanbaar maken. Daarna volgt er een luisteropdracht met een zin in het Arabisch, Engels en Duits. Deze opdracht lokt veel reacties uit van "als ik die taal hoor dan moet ik altijd weer denken aan vakantie" tot "dat vind ik de mooiste taal, omdat ik die nog nooit gehoord heb". De juf is verrast; de leerlingen hebben zichtbaar plezier in het luisteren naar andere talen en zijn nieuwsgierig. "Juf, welke taal is dit?"

*Hier kom ik weg, voor mien hiele leben
Ben 'k met dizze horizon verweben*

Daniël Lohues

Botter, proemen en

Het zal duidelijk zijn dat één les talensensibilisering niet voldoende is voor het veranderen van taalattitudes. We hebben in deze les bovendien het Drents niet ingebracht, maar zien wel dat dat gemakkelijk kan. Als dank en aanmoediging krijgt de klas het spel "Wat is het?" uit de Lego Linguadoos vol meertalige spellen. In dit spel gaan de spelers op zoek naar een ontbrekend ingrediënt van een recept in een andere taal. Natuurlijk maakten we voor de Eshoek een uitbreidingsset met o.a. het recept voor het Drentse proemenkreuze.

Talensensibilisering kan met behulp van dit soort materialen goed

ingepast worden in verschillende lessen, al vraagt het wel de nodige inspanning van de leraar en een open benadering van andere talen. Maar deze proef, waarin leerlingen op een heel andere manier kennis konden maken met taal, werd met enthousiasme ontvangen: door juf én leerling. En misschien staat op de feestelijke afsluiting van het schooljaar straks de proemenkreuze wel naast dushi di koko en tsiisslaed op tafel!

Saskia Visser begeleidde als coördinator het studentenonderzoek van Sigrid Mulder bij de Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie, Rijksuniversiteit Groningen

Wetenschapswinkels koppelen vragen van maatschappelijke organisaties aan studentonderzoek. In dit geval combineerden we vragen van het Huus van de Taol en de Vlaamse stichting Foyer. Ook scholen kunnen hun vragen neerleggen bij de wetenschapswinkel. Meer informatie: www.rug.nl/wewi

Meer weten?

Devlieger, M., Frijns, C., Sierens, S., & Van Gorp, K. (2012). *Is die taal van ver of van hier? Wegwijs in talensensibilisering, van kleuters tot adolescenten*. Leuven/Den Haag: Acco.

Gielen, S., Padmos, T., Philips, I., & Truys, I. (2012). *Talensensibilisering in het kleuter- en lager onderwijs. Tips voor de klas en schoolpraktijk*. Leuven/Gent: CTO/SDL.

Ramaut, G., Sierens, S., Bultynck, K., Van Avermaet, P., Slembrouck, S., Van Gorp, K., & Verhelst, M. (2013). *Evaluatieonderzoek van het project 'Thuis taal in onderwijs' (2009-2012). Eindrapport*. Leuven/Gent: CTO/SDL.

Op zoek naar talensensibiliseringsmateriaal?

- Jonckheere, S., De Doncker, H., De Smedt, H. (2009). *Talen op een Kier: Talensensibilisering voor het basisonderwijs*. Mechelen: Plantyn.
- Lego Lingua: meertalige spellendoos (2011) - Regionaal Integratiecentrum Foyer - Uitgeverij Tumult.
- www.delathooogvoortalen.be

Bent u normaal?

Ik eet al meer dan dertig jaar vegetarisch. Inmiddels vind ik dat heel gewoon. Steeds meer mensen om mij heen vinden dat ook.

Foto: Stichting Pandora

Vaak krijg ik ongevraagd te horen "Maar ik eet ook vaak vegetarisch, hoor". Een teken van solidariteit. Ooit kreeg ik als reactie "Maar je ziet helemaal niet bleek!". Dat is alweer een tijd geleden. Nu is er geen reden meer voor medelijden. Vegetarisme is steeds meer normaal geworden. Tenminste, dat dacht ik, tot voor kort. Op de jaarlijkse Taal- en rekenconferentie van de Gemeente Amsterdam leverde ik mijn bon voor een lunchpakket in. Het meisje dat de bon aanpakte reageerde geroutineerd met de vraag: "Bent u normaal of vegetarisch?"

Ik kon niet anders dan toegeven dat ik niet normaal was. Dat wil zeggen, in haar betekenis van dat woord, waarbij zij haar eigen eetgewoonte waarschijnlijk als norm hanteerde. Het gevolg was, vreemd genoeg, dat ik geen wit, maar een bloedrood doosje kreeg. Als een soort stille wraak: dan moest ik maar normaal zijn.

Later die dag moest ik daar nog regelmatig aan terug denken. Zo'n simpel woordje geeft uiting aan een wereld van verschil. Normaal, volgens de norm. In ons onderwijs gaan velen ook zo om met leerlingen. Ben je gemiddeld, dan ben je normaal. Val je daarbuiten, dan "zetten we daar beleid op". Daardoor zijn er inmiddels veel leraren die hun groep in drieën delen. Wie gemiddeld is, normaal dus, noemen zij 'instructiegevoelig'. Zo hoort een leerling te zijn: geschikt voor de instructie van de leraar. Wie al teveel weet en kan, heet dan instructieonafhankelijk. Daarvoor is de leraar niet ingehuurd. En wie nog niet toe is aan de instructie krijgt dubbelzoveel instructie. Die leerlingen zijn instructieafhankelijk. Zij houden dan ook geen tijd meer over om zelf te oefenen. Zij zullen nooit meer normaal worden.

Dolf Janson